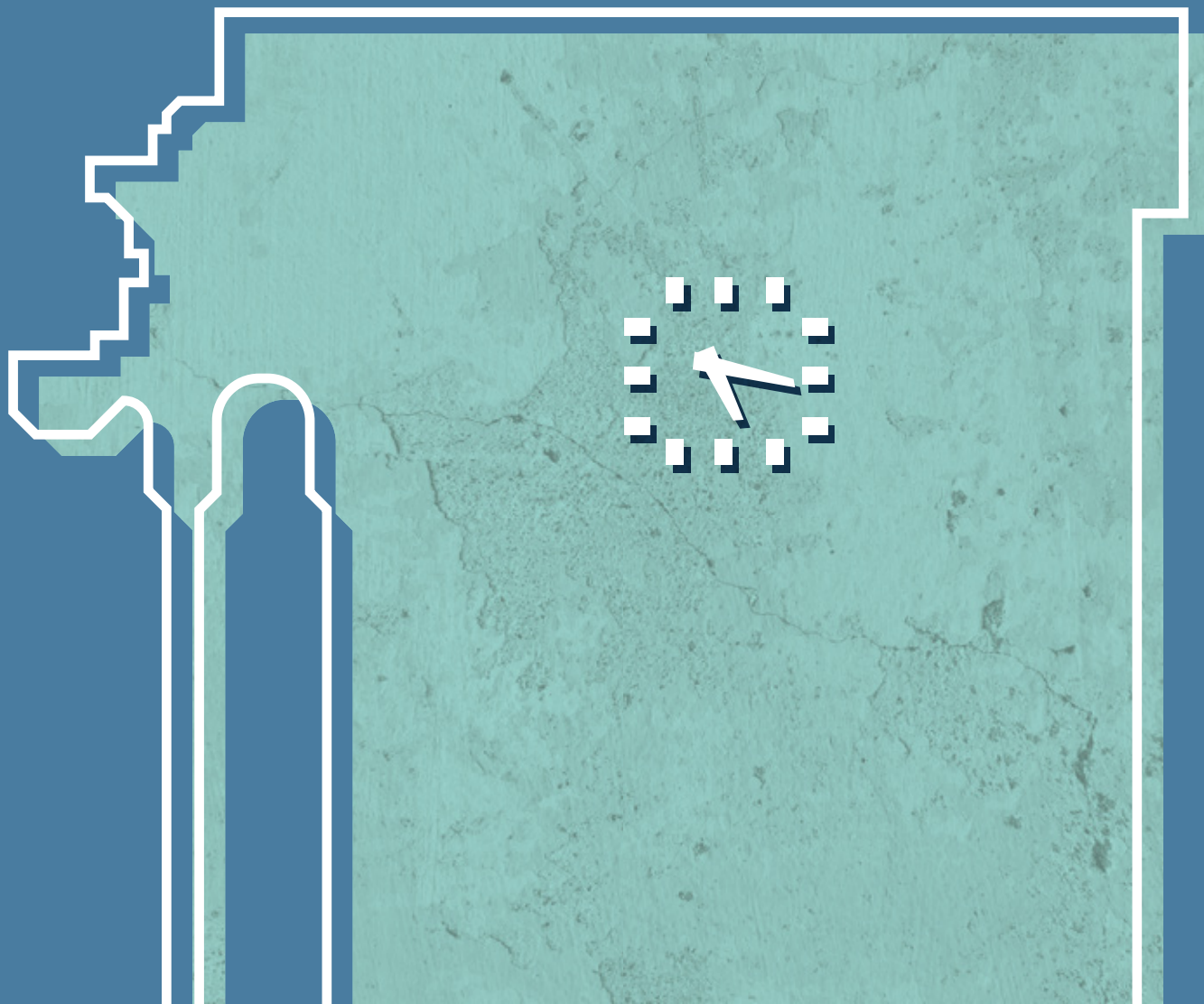

STUDIMI PËR POLITIKAT PUBLIKE PËR ZVOGËLIMIN E RREZIKUT NGA FATKEQËSITË NË KONTEKSTIN E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

■ DOKUMENT I SHKURTËR PËR POLITIKA ■

IMPRESSUM

Titulli: **Politikat publike për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në kontekstin e Republikës së Maqedonisë së Veriut**

Botuesi: **United Nations Development Programme North Macedonia (UNDP North Macedonia)**

Redaktuar nga: **Vasko Popovski, magjistër i shkencave**

Publikuar në: **Prill 2023**

Studimi për politikat publike ishte realizuar si pjesë e programit të udhëhequr nga Njësia për prosperitet gjithëpërfshirës në UNDP CO, Maqedoni e Veriut.

Mbështetja financiare për realizimin e këtij hulumtimi ishte siguruar nga Partneriteti i Kombeve të Bashkuara për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (UNPRPD) Fondi shumëpartnerësh i mirëbeisimit (MPTF), megjithatë nuk pasqyron domosdoshmërisht pozitën zyrtare të UNPRPD MPTF.

Ky publikim mund të përdoret lirisht për qëllime jo-komerciale, të përdorimit të drejtë, me njohjen e duhur të partnerëve dhe UNPRPD MPTF.

Mirënjohje për Organizatat nacionale të personave me aftësi të kufizuara për pjesëmarrjen e tyre domethënëse dhe kontributin e tyre në harmonizimin e studimit me Konventën e OKB-së për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (UNCRPD).

1. HYRJE

1.1. Profili i rreziqeve të Maqedonisë së Veriut

Profili i rrezikut të Maqedonisë së Veriut karakterizohet nga ndikimi i një sërë rreziqesh natyrore dhe të bëra nga njeriu dhe dominohet nga përmbytjet, tërmetet, temperaturat ekstreme, stuhitë, rrëshqitjet e tokës, thatësit, epidemitë dhe incidentet tekniko-teknologjike. Sipas të dhënave të disponueshme për fatkeqësitë e kaluara, gjatë dy dekadave të fundit, në 14 fatkeqësi, kishte 79 viktima njerëzore, përafërsisht 1.3 milion banorë u prekën dhe vetëm tetë fatkeqësi kishin një çmim prej gjysmë miliard dollar amerikan. Shumica e viktimave njerëzore u regjistruan gjatë përmbytjes së rrëmbyeshme të tokës në Shkup në gush të vitit 2016 (22), zjarret në korrik të vitit 2007 prekën pothuajse gjysmën e popullsisë (1.000.000 banorë) dhe përmbytjet në vitin 1995 kishin dëmet më të larta prej 245 milionë dollarë amerikan. Përveç kësaj, shumë ngjarje të fatkeqësive në shkallë të vogël gjatë gjithë vitit po ushtrojnë presion kronik mbi qëndrueshmërinë e shoqërisë dhe komuniteteve duke përdorur resurset dhe kapacitetet e tyre të kufizuara. Ky trend pritet të rritet më tej me një ritëm në rritje duke pasur parasysh rritjen e temperaturës mesatare, ndikimin e pritshëm të ndryshimit të klimës dhe ngjarjeve ekstreme, degradimin e mjedisit jetësor, rritjen e urbanizimit, etj. Për më tepër, në vitet e fundit ne jemi përballur me rreziqe dhe kërcënime të reja dhe në zhvillim, të tilla si kriza e emigrantëve dhe refugjatëve që datojnë nga viti 2015, ndotja e madhe e ajrit në qytetet më të mëdha në vend ose kriza pandemike me COVID-19, e cila preku shoqërinë, komunitetet dhe qytetarët në një mënyrë të paparë, si në nivel global ashtu edhe nacional.

1.2. Kush është më i ekspozuar ndaj rrezikut në vend?

Për këtë qëllim, Raporti i zhvillimit njerëzor i vitit 2016 nga UNDP-ja - Mbrojtja nga rreziku në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë identifikon grupin thelbësor të shtatë popullsisë të rrezikuara arketipike: njerëzit e varfër, gratë, fëmijët dhe të moshuarit, personat me aftësi të kufizuara, pakicat, migrantët, të kthyerit dhe personat e zhvendosur brenda vendit (PZHBV) dhe fermerët. Njerëzit me ndonjë formë të aftësisë së kufizuar përbëjnë të paktën 15% të popullsisë globale, nga të cilët 2 - 4% përjetojnë vështirësi të konsiderueshme në funksionim. Sa i përket numrit

Personat me aftësi të kufizuara përfshijnë ata që kanë të lëndime afatgjata fizike, mendore, intelektuale apo sensorike, të cilat në ndërveprim me pengesa të ndryshme mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe të efektshme në shoqëri në baza të barabarta me të tjerët.”

Burimi: Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara (neni 1)
<https://tinyurl.com/4znzhshd>

¹ <https://tinyurl.com/yc548e2v>

të personave me aftësi të kufizuara, në vend nuk ka regjistër zyrtar, dhe të dhënat nga Regjistrimi i popullsisë i vitit 2021 nuk janë plotësisht përfaqësuese, d.m.th. janë regjistruar vetëm 94,412 persona me aftësi të kufizuara, që përfaqëson 5% të popullsisë së përgjithshme në vend², por nëse zbatohet shifra prej 15%, atëherë në nivel kombëtar në Maqedoninë e Veriut mund të vlerësohet se rreth 276,0003 qytetarë përjetojnë një formë të aftësisë së kufizuar.

“Personat me aftësi të kufizuara janë të rrezikuar për shkak të sfidave fizike, varësisë nga të tjerët dhe zvogëlimit të ndihmës publike. Ndërsa personat me aftësi të kufizuara janë shpesh një grup më i rrezikuar i popullsisë, nivelet dhe llojet e ndryshme të aftësive të kufizuara (fizike, intelektuale, mendore, sensorike, të kombinuara) përgjithësojnë rrezikueshmërinë e tyre ndaj rreziqeve të fatkeqësive në mënyrë të vështirë.” Personat me aftësi të kufizuara po mbajnë pasojat më të vështira nga ndikimet e krizave dhe fatkeqësive, për shkak të karakteristikave të tyre dhe dobësive mbizotëruese dhe për shkak të përjashtimit shumë të shpeshtë nga politikat e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe ekzistencës së pamjaftueshme të praktikave gjithëpërfshirëse të zvogëlimit të rrezikut. Ka shumë shembuj në botë që e tregojnë këtë situatë. Për shembull, hulumtimet tregojnë se shkalla e vdekshmërisë në mesin e personave me aftësi të kufizuara ka tendencë të jetë dy deri në katër herë më e lartë se ajo e pjesës tjetër të popullsisë, siç demonstron gjatë tërmetit dhe cunamit të Japonisë në vitin 2011⁵, dhe Uragani Katrina në SHBA. Në Mbretërinë e Bashkuar, personat me aftësi të kufizuara përbënin gjashtë në dhjetë vdekje të lidhura me COVID-19⁶ dhe në përmbytjet në Serbi në 2014, reagimi joefektiv i shërbimeve të mbrojtjes⁷ dhe shpëtimit ose mungesa e procedurave dhe masave⁸ që rrezikonin personat me aftësi të kufizuara. Në Maqedoninë e Veriut, ka pasur disa ngjarje të fatkeqësive ku viktimat ishin persona me aftësi të kufizuara, si dhe kategori të tjera të rrezikuara, p.sh. gra, të rinj dhe të moshuar. Duke marrë parasysh personat me aftësi të kufizuara, përmbytjet e shpejta në dhjetor të vitit 2008 në Radovish dhe Konçe shkaktuan humbjen e dy personave me aftësi të kufizuara, ndërsa në përmbytjet e shpejta në Tetovë në gusht të vitit 2015 dhe Shkup, një vit më vonë, shumë prej viktimave ishin nga grupet e rrezikuara të qytetarëve.

Përjashtimi nga narrativa e integruar e reduktimit të rrezikut, d.m.th. nga politikat, proceset dhe praktikat, kontribuon gjithashtu në këtë mosekzistencë të gjithëpërfshirjes në ndërtimin e rezistencës të shoqërisë, komuniteteve dhe njerëzve. Në përgjithësi, shumë sisteme të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, në nivel global dhe rajonal, janë “*të verbër*” ndaj reduktimit të rrezikut gjithëpërfshirës dhe të përgjegjshëm, pa ofruar mundësi për pjesëmarrje kuptimplote dhe ndërtimin e rezistencës të personave me aftësi të kufizuara bazuar në nevojat, njohuritë dhe aftësitë e tyre.

² Ministria e punës dhe politikës sociale *Draft Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimit 2023-2026*. 2023. f. 15. Në dispozicion në: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

³ Ky numër llogaritet në bazë të rezultateve të Regjistrimit të popullsisë të vitit 2021, ku popullsia rezidente ishte 1,836,713 banorë. <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?rbtxt=146>

⁴ UNDP. *Raporti i zhvillimit njerëzor 2016 - Mbrojtja ndaj rrezikut në Ballkanin Perëndimor: Fuqizimi i njerëzve për të parandaluar fatkeqësitë*. 2016. f. 66. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2ex2vx2f>

⁵ Panel diskutimi mbi rezistencën dhe aftësinë e kufizuar ndaj fatkeqësive: *Sigurimi i barazisë dhe gjithëpërfshirjes*. Dhoma ECOSOC, OKB (2013). Në dispozicion në: https://www.un.org/disabilities/documents/reports/iddr2013_%20panelreport.pdf

⁶ Raporti evropian për të drejtat e njeriut. *Ndikimi i COVID-19 mbi personat me aftësi të kufizuara*. Forumi evropian i aftësisë së kufizuar (2021). Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2t8xvtxs>

⁷ OSCE. *Rodna analiza uticaja poblava u Srbiji u 2014 godini*. p. 19. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/2m3vht8b>

⁸ UNICEF. *Analiza Klimatske Situacije i Njenih Uticaja Na Decu U Srbiji*. UNICEF. Shtetor 2021. p. 31. Në dispozicion në: <https://www.unicef.org/serbia/media/18356/file/CLAC%20izvestaj.pdf>

2. GJETJET KRYESORE

Gjetjet kryesore nga rishikimi i zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar, identifikojnë se integrimi i aftësisë së kufizuar dhe, anasjelltas, përfshirja e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë në zonën e aftësisë së kufizuar është në një fazë shumë rudimentare dhe nuk njihet si një zonë me rëndësi për jetën, mirëqenien dhe ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara. Gjithashtu, ata theksojnë nevojën për përfshirjen e aftësisë së kufizuar në sistemin e menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, duke mundësuar krijimin e politikave, kornizave normative dhe masave dhe aktiviteteve përmes fuqizimit gjithëpërfshirës dhe me pjesëmarrje më të madhe të personave me aftësi të kufizuara në të gjitha këto procese dhe procedura, duke forcuar kështu rezistencën ndaj rreziqeve dhe kërcënimeve ekzistuese dhe të reja. Ndër të tjera, kjo mund të bëhet përmes zbatimit të mekanizmave globalë për zhvillimin e qëndrueshëm dhe rezistent dhe integrimin e aftësisë së kufizuar, ku më të rëndësishmet mund të renditen si më poshtë: Korniza Sendai për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë 2015 - 2030⁹, Qëllimet e zhvillimit të qëndrueshëm¹⁰, Marrëveshja e Parisit¹¹, Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara¹².

- Qasja ndaj *përcaktimit terminologjik të rrezikut dhe reduktimit* të fatkeqësive dhe aftësisë së kufizuar është e ndryshme dhe përkufizime dhe kuptime të ndryshme mund të gjenden në dokumentet përkatëse të politikave ose aktet normative në këto fusha. Në vend, nuk ka një terminologji të standardizuar për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë sipas terminologjisë së Zyrës së Kombeve të Bashkuara për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë¹³, menaxhimin e krizave dhe sistemet e mbrojtjes dhe shpëtimit kanë një qasje të ndryshme ndaj kësaj çështjeje dhe, për sa i përket aftësisë së kufizuar, vetëm Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi rregullohet në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, ndërsa në legjislacionet e tjera, ekziston një identifikim terminologjik i ndryshëm i personave me aftësi të kufizuara.
- *Korniza ekzistuese politike dhe legislative* mund të identifikohet si “e verbër” ndaj përfshirjes së aftësisë së kufizuar në menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë. Konventa për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, dhe në veçanti neni 4, i cili kërkon që legjislacioni nacional për emergjencat dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe politikat e tyre përkatëse të jetë në përputhje me Konventën, nuk është integruar në reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë në vend. Në këtë kontekst, “korniza ligjore për krizat

⁹ https://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf

¹⁰ <https://sdgs.un.org/goals/goal10>

¹¹ https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

¹² <https://tinyurl.com/2p8pr4py>

¹³ UNDRR. Terminologjia e Kornizës Sendai për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë. Në dispozicion në: <https://www.undrr.org/terminology#>

dhe emergjencat humanitare nuk është duke ndjekur Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara. Gjatë situatës pandemike, personat me aftësi të kufizuara u marginalizuan edhe një herë, pasi nevojat e tyre specifike nuk u trajtuan në mënyrë adekuate.”¹⁴ Nga ana tjetër, një sfidë e rëndësishme është çështja e qasjes në shumicën e dokumenteve zyrtare, siç janë ligjet, politikat dhe qarkullimet që nuk mund të përdoren nga personat me aftësi të kufizuara sepse nuk janë dhënë në formate të kuptueshme për ta, ka mungesë të kornizës politike dhe rregullatore, si dhe një bazë të dhënash ku do të përmbaheshin të gjitha këto dokumente dhe të cilat mund të arriheshin nga të gjitha kategoritë e personave me aftësi të kufizuara.

- Për sa i përket *arkitekturës institucionale* për ndërtimin e rezistencës me përfshirjen e aftësisë së kufizuar, shumica e ministrive dhe departamenteve qeveritare nuk kanë pika fokale respektivisht pika për kontakt për koordinimin e aftësisë së kufizuar, politikëbërësit dhe praktikuesit kryesorë nuk kanë vetëdije dhe kuptim të rëndësisë së përfshirjes së aftësisë së kufizuar dhe Konventës, ndërsa njohuritë dhe ekspertiza e brendshme për integrimin e këtyre dy fushave mungon. Për më tepër, është zbuluar koordinim i pamjaftueshëm midis institucioneve për ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara dhe mekanizmat ekzistues të koordinimit janë të dobët për shkak të nivelit të ulët të ndërgjegjësimit dhe të kuptuarit të nevojave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara.
- *Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara* - Në kontekstin kombëtar të Maqedonisë së Veriut, personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre nuk janë të përfshirë sa duhet në procesin e hartimit të politikave në pothuajse të gjitha fushat dhe kjo ishte veçanërisht e dukshme gjatë krizës pandemike.¹⁵ Kjo situatë lind si nga politika joadekuate, korniza rregullatore dhe institucionale, ashtu edhe nga “*padukshmëria*” e personave me aftësi të kufizuara dhe narrativa dominuese që ato konsiderohen brenda grupit më të gjerë të popullatës të rrezikuar. Kjo mungesë e gjithëpërfshirjes dhe gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara zbulohet në të gjitha fazat e ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, respektivisht parandalimi, gatishmëria, reagimi dhe rimëkëmbja, dhe ky përjashtim rezulton në miratimin e politikave dhe masave që nuk janë plotësisht në përputhje me nevojat dhe aftësitë e tyre specifike.
- *Praktikat e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë*, duke përfshirë aftësinë e kufizuar, janë identifikuar si ndërhyrje kryesisht të pavarura të financuara nga subjekte të jashtme ose donatorë me qëndrueshmëri të dobët dhe rrallë ndonjë praktikë ose veprim i zbatuar ka vazhduar të ekzistojë përtej datës së finalizimit të projektit ose më pas është përsëritur ose shkallëzuar me aktivitete të reja dhe më komplekse. Qasja për identifikimin dhe prioritizimin e masave dhe aktiviteteve për zvogëlimin e rrezikut është njëdimensionale, që do të thotë se ajo udhëhiqet nga nevojat e të gjithë popullsisë dhe burimeve në dispozicion në vend që të udhëhiqet nga nevojat dhe mundësitë e grupeve të ndryshme të qytetarëve, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara.

¹⁴ Organizata e Kombeve të Bashkuara, Maqedonia e Veriut, UNPRPD. *Analiza për situatat e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara në Republika e Maqedonisë së Veriut - 2021. 2022.* f. 6. Në dispozicion në: <https://tinyurl.com/mry7bf3j>

¹⁵ Ibid. f.11.

Proceset e vlerësimit të rrezikut dhe planifikimi operacional për rreziqe të ndryshme natyrore dhe të bëra nga njeriu, duke përfshirë planet e mbrojtjes dhe shpëtimit nuk janë gjithëpërfshirëse dhe rezultatet nuk janë në dispozicion të publikut. Për më tepër, kurrikulat ekzistuese arsimore dhe profesionale si për profesionistët e reaguesve të emegjencave ashtu edhe për qytetarët nuk përfshijnë pjesë për zvogëlimin e aftësisë së kufizuar dhe rrezikut nga fatkeqësitë.

- *Mbledhja dhe analiza e të dhënave të ndara të lidhura me aftësinë e kufizuar* është në një formë shumë themelore pa të dhëna që mbledhen sistematikisht dhe ndahen në mënyrë uniforme midis të gjitha institucioneve kompetente. Lidhur me fushën e zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë, mbledhja dhe analiza e të dhënave të ndara janë të kufizuara në disa prej institucioneve, dhe ka dallime në llojet dhe uniformitetin e grupeve të të dhënave, mjetet për të mbështetur teknologjinë e informacionit dhe komunikimit, shkëmbimin dhe ndarjen e tyre midis institucioneve, si dhe intervalet e përditësimit. Në shumicën e rasteve, të dhënat mbi rreziqet e klimës dhe fatkeqësive janë përgjithësuar për popullatat e rrezikuara, duke përfshirë personat me aftësi të kufizuara, pa bërë dallimin midis llojeve të aftësive të kufizuara. Qasja më e avancuar mund të identifikohet në praktikat e Qendrës për menaxhim të krizave për mbledhjen e të dhënave të ndara dhe krijimin e bazave të të dhënave për procesin e vlerësimit të rrezikut.
- *Qasja në informacionin dhe komunikimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive* është e kufizuar për personat me aftësi të kufizuara, pasi jo të gjitha informacionet i arrijnë ato, dhe ato që bëjnë nuk janë në një format që do të ishte i kuptueshëm për personat me aftësi të kufizuara, p.sh. gjuha interpretuese, shkrimi braj, gjuha e thjeshtuar, etj. Informacioni ekzistues për rrezikun, duke përfshirë njoftimet e paralajmërimit të hershëm dhe informimit, nuk ofrohet në formate të arritshme që do të arrinin personat me aftësi të kufizuara përmes mediave dhe rrjeteve të komunikimit. Me përjashtim të disa ngjarjeve mediatike ose lajmeve të përditshme kur ofrohet interpretimi i gjuhës së shenjave, media nuk është e përgatitur të komunikojë informacione rreth emergjencave për personat me aftësi të kufizuara.
- Sa i përket *investimeve në reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë për personat me aftësi të kufizuara*, kornizat aktuale financiare dhe praktike janë *reaktive* (financimi i personelit dhe shpenzimet organizative dhe gatishmëria më shumë sesa parandalimi dhe zbutja) dhe *ex-post* (ngjarjet pas fatkeqësisë). Nuk është krijuar një mekanizëm buxhetimi për reduktimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive që është i ndjeshëm ndaj aftësisë së kufizuar (buxhetimi i bazuar në aftësi të kufizuara), dhe personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre nuk janë të përfshirë drejtpërdrejtë në buxhetimin dhe zbatimin e politikave dhe masave të lidhura me gjithëpërfshirjen sociale, as në nivel nacional dhe as në nivel lokal.
- Nga shqyrtimi i kornizave ekzistuese, nuk mund të identifikohet një *kornizë për rimëkëmbjen rezistente të personave me aftësi të kufizuara* ose vlerësimin e nevojave pas fatkeqësisë të personave me aftësi të kufizuara, pasi praktikat ekzistuese janë joformale dhe zbatohen aktivitete mbështetëse të projektit të fragmentuara pa qëndrueshmëri të konsiderueshme.

3. REKOMANDIMET VIJUESE

Duke u bazuar në analizën e kryer, si dhe kornizat dhe mekanizmat ekzistues global dhe rajonal për zhvillim të qëndrueshëm dhe rezistent dhe gjithëpërfshirje sociale që kërkojnë gjithëpërfshirje dhe pjesëmarrje më të madhe të personave me aftësi të kufizuara në krijimin dhe miratimin e politikave dhe rregulloreve, ky dokument ofron grupin e mëposhtëm të rekomandimeve për periudhën në vijim:

▪ Rekomandime të përgjithshme:

- *Një ndryshim i paradigms në ndërtimin e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara* – Ata duhet të bëhen “të dukshëm” dhe të jenë në ballë të gjithëpërfshirjes transformuese të aftësisë së kufizuar përmes pjesëmarrjes në hartimin dhe zbatimin e politikave, rregullave dhe masave dhe veprimeve gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar. Duke vepruar kështu, duhet të sigurohet që personat me aftësi të kufizuara të përfshihen në mënyrë aktive, si subjekte që kontribuojnë në ndërtimin e rezistencës. Në të njëjtën kohë, në këto përpjekje, organizatat e personave me aftësi të kufizuara duhet të përfshihen në mënyrë aktive dhe të specifikojnë nevojat dhe aftësitë e të gjithë personave me aftësi të kufizuara.
- *Përmirësimi i menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në vend përmes përforcimit të rregullimit gjithëpërfshirës të klimës dhe rrezikut nga fatkeqësitë* – Për shkak të profilit ekzistues të rreziqeve, kërcënimeve dhe pasigurive në zhvillim, rekomandohet përforcimi i rregullimit aktual të klimës dhe rrezikut nga fatkeqësitë me miratimin dhe zbatimin e politikave, masave dhe veprimeve me gjithëpërfshirjen e aftësisë së kufizuar dhe respektimin e të drejtave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara. Njëkohësisht, sipas profilit të tyre, ato do të synojnë zbutjen e ekzistencës dhe parashikimin e rreziqeve dhe kërcënimeve të reja dhe potenciale, do të kontribuojnë në përshtatjen më të madhe të tyre, dhe në të njëjtën kohë, do të mundësojnë një transformim të shoqërisë dhe komuniteteve. Vetëdijësimi i shtuar për detyrimet dhe të drejtat sipas Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe formulimi dhe miratimi i mëvonshëm i politikave, rregulloreve, planeve dhe veprimeve të informuara për aftësinë e kufizuar do të kontribuojë në sa më sipër, si dhe në përforcimin e ndërtimit të përgjithshëm të rezistencës të shoqërisë, komuniteteve dhe personave me aftësi të kufizuara.
- *Ndërtimi i partneriteteve strategjike për reduktimin e rrezikut të aftësisë së kufizuar* – Ky lloj partneriteti është jashtëzakonisht i rëndësishëm për arritjen e qasjeve “E gjithë qeveria” dhe “E gjithë shoqëria”, të cilat janë karakteristike për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë bashkëkohore dhe gjithëpërfshirëse. Në këtë mënyrë, nevojat dhe aftësitë e personave me aftësi të kufizuara do të dalin në pah dhe ato do të jenë një hallkë në zinxhirin e ndërtimit të rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve. Partneritetet duhet

të zhvillohen si në sferën publike ashtu edhe në atë private, respektivisht me institucionet nacionale dhe lokale, institucionet dhe organizatat, si dhe me sektorin privat, qendrat e hulumtit dhe zhvillimit, akademinë, sektorin joqeveritar dhe organizatat e personave me aftësi të kufizuara. Në këtë segment, rekomandohet promovimi i bashkëpunimit ndërkombëtar, si për ndarjen e mbështetjes teknike dhe ekspertizës, ashtu edhe për krijimin e mundësisë së zbatimit të masave dhe aktiviteteve në të cilat standardet dhe procedurat do të ndahen dhe përmirësohen, duke përfshirë praktikën e mira dhe mësimet e nxjerra.

- *Bashkëpunimi efektiv dhe efikas për përmirësimin e të dhënave* – Mbledhja, ndarja dhe analiza e të dhënave përbëjnë një nga shtyllat e rezistencës, si dhe të përfshirjes së aftësisë së kufizuar në zvogëlimin gjithëpërfshirës të rrezikut nga fatkeqësitë. Prandaj, përveç përmirësimit të proceseve, zbatimit të mjeteve dhe zgjidhjeve që lidhen me të dhënat, veçanërisht në kontekstin e të kuptuarit të rrezikut, është e nevojshme të përmirësohet bashkëpunimi me subjektet kombëtare, rajonale dhe globale në lidhje me të dhënat, qoftë Enti shtetëror i statistikave ose Grupi i punës i Uashingtonit për statistikën e aftësisë së kufizuar¹⁶.

■ **Rekomandime specifike:**

- **Krijimi i politikave dhe kornizave normative për të zvogëluar rreziqet nga klima dhe fatkeqësitë**
 - *Standardizimi i një kornize terminologjike* që do të pasqyrojë bazat e klimës bashkëkohore gjithëpërfshirëse dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe integrimin e përkufizimeve aktuale terminologjike sipas Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe kornizës kombëtare.
 - *Sigurimi që politikën, kornizat strategjike dhe planet e veprimit të lidhura me reduktimin e rrezikut nga ndryshimet klimatike dhe fatkeqësitë janë gjithëpërfshirëse dhe në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe politikën e lidhura me to* – Në kontekstin e këtij rekomandimi, është e nevojshme të zhvillohet një listë teknike e kontrollit për të përcaktuar praninë ose mungesën e gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar sipas këtyre kornizave dhe mekanizmave global.
 - *Rishikimi, ndryshimi i politikave ekzistuese dhe miratimi i akteve të reja legjislative në kuadër të fushës së reduktimit të rrezikut nga fatkeqësitë* - Në këtë kontekst, kryesisht theksohet miratimi i një strategjie kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, si një dokument kornizë që do të përfshijë në mënyrë adekuate aftësinë e kufizuar, vazhdimin e miratimit të planeve strategjike lokale për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe krijimin e dokumenteve specifike të politikave për gjithëpërfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në aspekte të ndryshme të të kuptuarit dhe menaxhimit të rreziqeve. E njëjta gjë vlen për ligjet dhe aktet nënligjore, procedurat operative, etj. nga fushat e diskutuara më lart dhe modernizimin e tyre, si në kontekstin e kornizës globale për zhvillim të qëndrueshëm dhe rezistent dhe duke pasur parasysh Konventën

¹⁶ <https://www.washingtongroup-disability.com/>

dhe mekanizmat e tjerë global dhe kombëtar për gjithëpërfshirjen e aftësisë së kufizuar dhe arritjen e standardeve (p.sh. standardet për infrastrukturën e arritshme nga Organizata ndërkombëtare e standardizimit ose paralajmërimi i hershëm dhe alarmi i personave me aftësi të kufizuara, etj.). Në këtë mënyrë, do të sigurohet një vizion dhe themel për gjithëpërfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në kuadër të ndërtimit të rezistencës të shoqërisë dhe komuniteteve duke përcaktuar rolet dhe përgjegjësitë, masat dhe aktivitetet e detyrueshme, duke mundësuar pjesëmarrjen e vazhdueshme dhe të rëndësishme të personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre, si dhe duke përcaktuar resurse financiare dhe të tjera të nevojshme të qëndrueshme dhe stabile. Këto dokumente dhe akte duhet të shoqërohen me plane për veprim që do të sigurojnë gjithëpërfshirjen e aftësisë së kufizuar.

- *Sigurimi i qasjes së gjerë të dokumenteve zyrtare të politikave, strategjive, ligjeve, akteve nënligjore dhe procedurave për personat me aftësi të kufizuara* përmes formateve dhe versioneve alternative dhe ndihmëse që do të ishin të kuptueshme për grupe të ndryshme të personave me aftësi të kufizuara.
- **Ndërtimi i arkitekturës institucionale për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar**
 - *Përgatitja e një udhëzuesi mbi konceptin e rezistencës, respektivisht reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë* në forma dhe gjuhë të ndryshme të arritshme dhe realizimin e trajnimit mbi mekanizmat bashkëkohorë për personat me aftësi të kufizuara.
 - *Sensibilizimi dhe rritja e vetëdijes të politikëbërësve kryesorë dhe vendimmarrësve* në kuadër të zonave të zvogëlimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe përfshirjes së aftësisë së kufizuar për të thyer «qasjen e silove», për të kuptuar dhe njohur nevojat për ndërtimin e rezistencës dhe për të udhëhequr proceset e integritimit të gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar në zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe anasjelltas.
 - *Ngritja e vetëdijes dhe ngritja e kapaciteteve profesionale të zyrtarëve dhe praktikantëve* për integrimin, prioritizimin dhe zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe politikat dhe masat përkatëse në klimën e përgjithshme dhe zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në të gjithë ciklin e menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, dmth në të katër fazat: parandalimi, gatishmëria, reagimi dhe rimëkëmbja.
 - *Emërimi i pikave për kontakt ose oficerëve të përfshirjes së aftësisë së kufizuar në institucione* (mundësisht personat me aftësi të kufizuara) që do të siguronin udhëheqje dhe përfaqësim kuptimplotë që synojnë avancimin e agjendës së ndërtimit të aftësisë së kufizuar, gjithëpërfshirëse të rezistencës brenda kornizave të politikave dhe kompetencave të institucioneve dhe lehtësimin e ushtrimit të të drejtave dhe detyrimeve të personave me aftësi të kufizuara.
 - *Përmirësimi i kornizës institucionale dhe mekanizmave për të siguruar koordinimin me shumë rreziqe, dhe shumë sektorë për përfshirjen e aftësisë së kufizuar në reduktimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive*, vertikalisht në të gjitha nivelet dhe horizontalisht në sektorë të ndryshëm, p.sh. përmes krijimit të organeve të koordinimit, grupeve të

punës ose gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara në organet dhe trupat ekzistues, etj. Është gjithashtu e nevojshme të përfshihet aftësia e kufizuar brenda punës dhe prioriteteve të Platformës kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë, si një forum ku takohen dhe shkëmbehen mendime, përvoja dhe informacione, të cilat do të kontribuonin në rekomandime dhe praktika të mira. Nga ana tjetër, një partneritet me sektorin privat është gjithashtu i nevojshëm, pasi mund të përmirësojë ndjeshëm gjendjen e gjithëpërfshirjes së aftësisë së kufizuar, përmes shkëmbimit të informacioneve, njohurive, ekspertizës teknike dhe ofrimit të llojeve të ndryshme të resurseve.

- *Lokalizimi i gjithëpërfshirjes së personave me aftësi të kufizuara duke përfunduar kapacitetet e komunave, organeve këshilldhënëse komunale, këshillave komunalë, qendrave për zhvillimin e rajoneve planore, shoqatave, etj. për zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe Kornizës Sendai dhe mekanizmave kombëtarë në hartimin e politikave dhe ofrimin e shërbimeve në nivel lokal, duke përfshirë zvogëlimin e rrezikut nga klima dhe fatkeqësitë.*
- **Gjithëpërfshirja dhe pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizimi i tyre**
 - *Rritja e vetëdijes dhe rritja e njohurive të personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre mbi mekanizmat bashkëkohorë të qëndrueshëm dhe rezistent, duke përfshirë dokumentet kryesore në nivel global, rajonal dhe nacional.*
 - *Krijimi i një mekanizmi për përfshirjen e plotë të personave me aftësi të kufizuara në të gjitha fazat e ciklit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë në mënyrë që të sigurojë kontribut të rëndësishëm në realizimin e nevojave dhe aftësive të personave me aftësi të kufizuara para, gjatë dhe pas një fatkeqësie, respektivisht pjesëmarrje në përgatitjen gjithëpërfshirëse dhe pjesëmarrëse të vlerësimeve të rrezikut, përgatitjen e planeve të mbrojtjes dhe shpëtimit dhe planeve të tjera operative, shpërndarjen e informacionit mbi rreziqet, zbatimin e ushtrimeve të trajnimit, organizimin e gatishmërisë adekuate për përgjigje në kohë, efektive dhe të pamjaftueshme dhe hartimin e një kornize për rimëkëmbjen e personave me nevoja të veçanta, etj.*
 - *Formulimi i politikave, masave dhe aktiviteteve për gjithëpërfshirjen e familjeve ose komuniteteve, përkujdesësve dhe kafshëve të shërbimit në vlerësimet e rrezikut dhe dokumentet e planifikimit me qëllim përmirësimin e gatishmërisë për një përgjigje në kohë, efektive dhe efikase.*
- **Praktikat e reduktimit të rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë aftësinë e kufizuar**
 - *Sigurimi që të gjitha informacionet, mjetet dhe metodat për të kuptuar rreziqet e klimës dhe fatkeqësitë janë të disponueshme dhe të arritshme për personat me aftësi të kufizuara. Kjo është mënyra e vetme që ata të jenë në gjendje të përfshihen në mënyrë efikase dhe efektive në vlerësimin e rreziqeve dhe aktivitetet pasuese të menaxhimit të reduktimit të rreziqeve nga fatkeqësitë.*

- *Integrimi i vlerësimeve të rrezikut të aftësisë së kufizuar në planet operative dhe skenarët e rrezikut, si dhe në politikat nacionale dhe lokale dhe strategjitë, programet dhe planet e sektorit.*
- *Përditësimi i planeve të mbrojtjes dhe shpëtimit për zonat e komunave, Qytetin e Shkupit, shtetin dhe subjektet e sistemit të mbrojtjes dhe shpëtimit me gjithëpërfshirjen e aftësisë së kufizuar, veçanërisht në zbatimin e masave të mbrojtjes dhe shpëtimit, p.sh. evakuimi, strehimi, hartimi i strehimoreve publike dhe qasja, proceset dhe procedurat për t'iu përgjigjur rreziqeve natyrore dhe të bëra nga njeriu.*
- *Investimi dhe zhvillimi i infrastrukturës rezistente gjithëpërfshirëse të aftësisë së kufizuar, e cila është në përputhje me reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë përmes hartimit të politikave, hartimit të masave dhe aktiviteteve zbatuese, për shembull: sigurimi i qasjes duke aplikuar dizajn universal për ndërtesa, struktura, infrastrukturë kritike, mbështetje për modifikimin e infrastrukturës ekzistuese sipas nevojave të personave me aftësi të kufizuara dhe standardeve për zvogëlimin e rreziqeve nga fatkeqësitë, etj.*
- *Sigurimi që objektet shkollore të jenë rezistente ndaj rreziqeve nga fatkeqësitë, përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike dhe të arritshme për nxënësit me aftësi të kufizuara përmes zbatimit të masave dhe aktiviteteve përkatëse, si dhe bashkimi me iniciativën globale për shkolla të sigurta dhe rezistente¹⁷.*
- *Sigurimi që aktivitetet e kërkimit dhe shpëtimit të jenë gjithëpërfshirëse për personat me aftësi të kufizuara dhe të marrin parasysh nevojat e personave me aftësi të kufizuara.*
- *Përgatitja e një kurrikule arsimore profesionale për edukimin profesional dhe trajnimin e resurseve profesionale të subjekteve të sistemit të menaxhimit të rrezikut nga fatkeqësitë, si në nivel nacional ashtu edhe në nivel lokal, duke përfshirë “organizimin e trajnimit të rregullt vjetor për Qendrën për menaxhimin e krizave, Drejtorinë e mbrojtjes dhe shpëtimit dhe subjektet në sistemin e mbrojtjes në rrezik në nivel nacional dhe lokal për të siguruar mbrojtjen dhe sigurinë e personave me aftësi të kufizuara”.¹⁸*
- *Përshtatja e numrit evropian për emergjencë – 112 për personat me aftësi të kufizuara përmes zhvillimit të një aplikimi dhe komunikimi të përshtatshëm me grupe të ndryshme të personave me aftësi të kufizuara.*
- *Përgatitja e një doracakut për mbrojtjen dhe vetëmbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara nga rreziqet natyrore dhe të shkaktuara nga njeriu të pranishme në territorin e shtetit.*
- *Përforcimi i njohurive dhe kapaciteteve të përkujdesësve/ofruesve të shërbimeve, si dhe personave të tjerë, siç janë ekspertët, ndihmësit dhe stafi mbështetës i përfshirë në ofrimin e shërbimeve për personat me aftësi të kufizuara (shëndetësore, sociale,*

¹⁷ <https://gadres.net/>

¹⁸ Ministria e punës dhe politikës sociale *Draft Strategjia kombëtare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara 2023-2030 me Planet e veprimit 2023-2026*. 2023. f. 77. Në dispozicion në: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

arsimore, etj.) për mbrojtjen dhe vetë-mbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara dhe gjatë ofrimit të shërbimeve përmes zhvillimit të një doracakut dhe realizimit të arsimit dhe trajnimit të përqendruar.

- *Organizimi i trajnimeve për përgatitjen dhe reagimin ndaj krizave shëndetësore, duke përfshirë epidemitë dhe pandemitë për subjektet e sistemit, personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre, duke bazuar në mësimet e nxjerra nga pandemia me KOVID-19.*
 - *Prokurimi dhe mirëmbajtja e resurseve të nevojshme materiale dhe teknike për gatishmërinë dhe reagimin e personave me aftësi të kufizuara.*
 - *Hartimi dhe zbatimi i zgjidhjeve inovative tekniko-teknologjike për rezistencë sipas nevojave të personave me aftësi të kufizuara.*
- **Mbledhja dhe analiza e të dhënave të lidhura me aftësinë e kufizuar**
- *Rishikimi i bazave/formave ekzistuese administrative/elektronike të institucioneve për operacionet statistikore për të siguruar të dhëna të ndara për personat me aftësi të kufizuara¹⁹, si dhe lidhja e tyre me qëllim të kuptimit dhe analizimit më të mirë të rreziqeve klimatike dhe fatkeqësive.*
 - *Prioritizimi, mbledhja, analizimi dhe ndarja e të dhënave për aftësinë e kufizuar, gjininë dhe moshën duke u bazuar në kornizën dhe treguesit metodologjikë sipas marrëveshjes.*
 - *Sigurimi i të dhënave, rishikimeve statistikore dhe materialeve nga Enti shtetëror i statistikave në format dhe gjuhë të qasshme²⁰*
 - *Trajnimi i stafit të institucioneve kryesore dhe mbledhja dhe analiza e të dhënave në lidhje me aftësinë e kufizuar për vlerësimet e rrezikut, vlerësimet e humbjeve dhe dëmeve, plotësimi i modulit të Kornizës Sendai, etj.*
- **Qasja në informacionin dhe komunikimin e rrezikut të klimës nga fatkeqësitë**
- *Sigurimi i informacionit dhe komunikimit në lidhje me rreziqet e klimës dhe fatkeqësive në të gjitha format e arritshme, të përshtatshme për nevojat e personave me aftësi të kufizuara.*
 - *Përshtatja e faqeve dhe përmbajtjeve në internet të institucioneve kryesore për të qenë të disponueshme dhe të arritshme për grupe të ndryshme të personave me aftësi të kufizuara, p.sh. futja e formatit të lehtë për t'u lexuar, përshkrimet audio ose përmbajtjes video me interpretim në gjuhën e shenjave.*
 - *Sigurimi i informacioneve dhe materialeve të arritshme në formate të arritshme për mbrojtje në situata të rrezikshme.*

¹⁹ Ibid. f.78.

²⁰ Ibid. f.79.

- *Sensibilizimi i mediave dhe profesionistëve të medias për uljen e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive dhe përfshirjen e aftësisë së kufizuar.*
- *Hartimi i sistemeve të paralajmërimit dhe paralajmërimit të hershëm me shumë rreziqe në përputhje me Konventën për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe sigurimi që askush të mos lihet pas, respektivisht njoftimet dhe informacioni duhet të arrijnë te çdo person me aftësi të kufizuara në zonën e prekur në një formë të kuptueshme për ta.*
- **Investimi në reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, duke përfshirë edhe aftësinë e kufizuar**
 - *Futja e buxhetimit për zvogëlimin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive që është i ndjeshëm ndaj aftësisë së kufizuar (buxhetimi i bazuar në aftësi të kufizuara) për të siguruar financim të qëndrueshëm dhe stabil të masave për parandalimin dhe zbutjen, gatishmërinë, reagimin dhe rimëkëmbjen e personave me aftësi të kufizuara.*
 - *Hartimi dhe zbatimi i rrjeteve të sigurisë sociale për personat me aftësi të kufizuara si pjesë e përshtatjes ndaj streseve dhe goditjeve të ndryshimeve klimatike dhe fatkeqësive.*
 - *Financimi dhe zbatimi i investimeve strukturore dhe jostrukturore në masa dhe operacione për rritjen e rezistencës së personave me aftësi të kufizuara.*
- **Rimëkëmbja dhe nevojat e personave me aftësi të kufizuara**
 - *Identifikimi i nevojave të personave me aftësi të kufizuara pas një fatkeqësie dhe formulimi i kornizës përkatëse të masave dhe aktiviteteve për rimëkëmbjen e tyre rezistente.*
 - *Përfshirja e personave me aftësi të kufizuara dhe organizatave të tyre në vlerësimin e dëmeve dhe humbjeve, si dhe nevojave pas një fatkeqësie.*

